

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM**

HỒ THỊ MAI HƯƠNG

**KHẢO SÁT TRUYỀN THUYẾT
VỀ LƯU NHÂN CHÚ Ở VÙNG ĐẠI TỪ
THÁI NGUYÊN**

Chuyên ngành: VĂN HỌC DÂN GIAN VIỆT NAM

Mã số: 60 22 34

LUẬN VĂN THẠC SĨ KHOA HỌC NGỮ VĂN

Người hướng dẫn khoa học: PGS.TS VŨ ANH TUẤN

THÁI NGUYÊN - NĂM 2009

LỜI CẢM ƠN

Trước hết, luận văn này như một nén nhang tâm con xin kính dâng lên người anh hùng Lưu Nhân Chú, người con ưu tú của dân tộc, người làm rạng danh non sông đất nước.

Em xin trân trọng cảm ơn khoa Sau đại học; khoa Ngữ văn trường Đại học Sư phạm Thái Nguyên đã tạo mọi điều kiện thuận lợi để em hoàn thành khóa học này!

Em cũng xin bày tỏ lòng biết ơn chân thành tới các thầy giáo, cô giáo trực tiếp giảng dạy lớp Cao học Văn học Việt Nam chuyên ngành văn học dân gian khóa 15 - những người đã cung cấp cho em tri thức và phương pháp khoa học cần thiết để em hoàn thành luận văn này!

Đặc biệt, em xin bày tỏ tình cảm kính trọng và biết ơn sâu sắc tới PGS.TS Vũ Anh Tuấn - Người đã tận tình hướng dẫn, giúp đỡ em hoàn thành luận văn thạc sĩ này!

Trong quá trình điền dã, điều tra, khảo cứu các tư liệu phục vụ cho luận văn, tôi đã nhận được sự giúp đỡ nhiệt tình của nhiều tập thể và các cá nhân trên địa bàn huyện Đại Từ, Thái Nguyên. Tôi xin trân trọng cảm ơn!

Cuối cùng, tôi xin cảm ơn bạn bè, đồng nghiệp và những người thân luôn sát cánh ủng hộ, động viên, khích lệ giúp đỡ tôi trong suốt thời gian thực hiện đề tài này.

Đại Từ, tháng 10 năm 2009

Tác giả

Hồ Thị Mai Hương

MỤC LỤC

A. PHẦN MỞ ĐẦU	0
1. Lý do chọn đề tài	1
1.1. Lý do văn hoá xã hội	1
1.2. Lý do khoa học	1
1.3. Lý do cá nhân	3
2. Lịch sử vấn đề	3
3. Đối tượng, phạm vi nghiên cứu	10
3.1. Đối tượng nghiên cứu	10
3.2. Phạm vi nghiên cứu	10
4. Nhiệm vụ nghiên cứu	10
5. Đóng góp của luận văn	11
6. Phương pháp nghiên cứu	11
7. Cấu trúc Luận văn	12
B. PHẦN NỘI DUNG.....	13
Chương một. ĐẠI TỪ - MỘT VÙNG VĂN HÓA LỊCH SỬ.....	13
1. Đại Từ - một vùng văn hóa lịch sử.....	13
1.1. Đặc điểm địa lý.....	13
1.2. Sơ lược lịch sử.....	15
1.3. Văn hóa dân gian	20
1.3.1. Văn học dân gian	20
1.3.2. Các lễ hội dân gian tiêu biểu	26
1.3.2.1. Hội tung còn ở Phú Xuyên.....	26
1.3.2.2. Hội xuống đồng ở Hùng Sơn.....	27
1.3.2.3. Lễ rước kiệu ở Bình Thuận	29
1.3.2.4. Lễ Phật Đản chùa Sơn Dược	30
1.4. Các địa danh văn hóa lịch sử	32

2. Lưu Nhân Chú - con người trong lịch sử	34
2.1. Bối cảnh thời đại những năm đầu đời Lưu Nhân Chú sống	35
2.2. Lai lịch	35
2.3. Cống hiến của Lưu Nhân Chú trong lịch sử dân tộc	35
2.3.1. Giai đoạn thứ nhất, 1409 đến 1416	36
2.3.2. Giai đoạn thứ hai từ Hội thề Lũng Nhai đến năm đầu dựng cờ khởi nghĩa (1416 - 1418)	37
2.3.3. Giai đoạn thứ ba, mười năm khởi nghĩa (1418 - 1427)	38
2.3.4. Giai đoạn thứ tư - Những năm đầu xây dựng đất nước (1428 - 1434)	39
3. Đại Từ và những truyền thuyết về Lưu Nhân Chú và dòng họ Lưu	39

Chương hai. TRUYỀN THUYẾT VỀ LƯU NHÂN CHÚ Ở VÙNG

ĐẠI TỪ, THÁI NGUYÊN

1. Khảo sát các truyền thuyết về Lưu Nhân Chú ở vùng Đại Từ, Thái Nguyên ..	42
1.1. Số lượng	42
1.2. Đặc điểm	45
2. Lưu Nhân Chú - lịch sử và truyền thuyết	54
2.1. Hoàn cảnh xuất hiện và thân thế nhân vật	55
2.2. Cuộc đời sự nghiệp của nhân vật	56
2.3. Sau khi Lưu Nhân Chú mất	57
3. Hình tượng Lưu Nhân Chú trong truyền thuyết	59
3.1. Truyền thuyết khắc họa nhân vật Lưu Nhân Chú ở vị thế người anh hùng chống giặc ngoại xâm	59
3.2. Truyền thuyết khắc họa hình tượng Lưu Nhân Chú trên phương diện người dũng sĩ	67
3.3. Lưu Nhân Chú - con người nhân hậu, trung nghĩa	70

3.4. Truyền thuyết khắc họa Lưu Nhân Chú trên cương vị "nhân thần", "phúc thần"	73
3.4.1. Truyền thuyết khắc họa Lưu Nhân Chú trên cương vị "nhân thần" ..	73
3.4.2. Phúc thần	74
4. Các môtip nổi bật	75
4.1. Môtip sinh nở thần kì.....	75
4.2. Môtip "tướng lạ - tài lạ"	80
4.3. Môtip chiến công phi thường.....	83
4.4. Môtip hóa thân.....	88
4.5. Môtip linh hiển, âm phù.....	95
Chương ba. TRUYỀN THUYẾT VỀ LƯU NHÂN CHÚ TRONG	
ĐỜI SỐNG VĂN HÓA XÃ HỘI ĐƯƠNG ĐẠI TẠI	
VÙNG ĐẠI TỪ-THÁI NGUYÊN	99
1. Truyền thuyết về Lưu Nhân Chú và tín ngưỡng tại vùng Đại Từ, Thái Nguyên	99
1.1. Lễ hội tưởng nhớ Lưu Nhân Chú tại Đại Từ, Thái Nguyên	99
1.2. Tục thờ cúng Lưu Nhân Chú tại Đại Từ, Thái Nguyên	103
2. Khảo sát về tình hình lưu truyền, phổ biến của truyền thuyết về Lưu Nhân Chú ở Đại Từ, Thái Nguyên.....	106
2.1. Đặc điểm phân bố	106
2.2. Mức độ phổ biến.....	110
3. Một số đề xuất, kiến nghị	119
C. KẾT LUẬN.....	126
TÀI LIỆU THAM KHẢO.....	131

A. PHẦN MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

1.1. Lý do văn hoá xã hội

Giữ gìn và phát huy bản sắc văn hoá dân tộc là chủ trương quan trọng của Đảng và Nhà nước ta trong giai đoạn đổi mới và hội nhập. Nghị quyết hội nghị lần thứ IV Ban chấp hành Trung ương Đảng cộng sản Việt Nam khóa VII đã khẳng định: "*Nền văn hóa mà Đảng ta lãnh đạo toàn dân xây dựng là nền văn hóa tiên tiến, đậm đà bản sắc dân tộc*" [7, tr.1]. Văn kiện lần thứ V Ban chấp hành Trung ương Đảng cộng sản Việt Nam cũng chỉ rõ: "*Di sản văn hóa là tài sản vô giá, gắn kết cộng đồng dân tộc, là cốt lõi của bản sắc dân tộc, cơ sở để sáng tạo những giá trị mới và giao lưu văn hóa. Cần phải hết sức coi trọng, bảo tồn, kế thừa, phát huy những giá trị văn hóa truyền thống (bác học và dân gian), văn hóa cách mạng bao gồm cả văn hóa vật thể và phi vật thể*" [7, tr.1]. Như vậy, Đảng và Nhà nước ta luôn khuyến khích việc tìm hiểu, nghiên cứu những giá trị văn hóa truyền thống để khẳng định bản sắc văn hóa dân tộc. Điều đó trở thành nội lực tạo nên sức mạnh để Việt Nam hòa nhập cùng thế giới. Nghiên cứu truyền thuyết nói chung và truyền thuyết về Lưu Nhân Chú nói riêng là một hoạt động thiết thực để thực hiện chủ trương đường lối của Đảng chính sách, pháp luật của Nhà nước - giữ gìn phát huy bản sắc dân tộc.

1.2. Lý do khoa học

Từ hàng nghìn năm nay đã và đang tồn tại một nền văn hoá Việt Nam thống nhất. Nhưng bản sắc văn hoá Việt Nam lại được biểu hiện thông qua sự đa dạng của các tộc người trong cộng đồng người Việt Nam và sự phong phú của các vùng miền đất nước. Nghiên cứu các trường hợp của Folklore cụ thể từng vùng văn hoá không phải là hướng đi mới, nhưng đối với Việt Nam là hướng đi rất cần thiết. Nó có tác dụng bảo tồn văn hoá truyền thống; sự giao

thoa văn hoá các tộc người. Đại Từ - Thái Nguyên là một vùng văn hoá. Vốn là vùng đất có vị thế đặc biệt, Đại Từ đã từng là vị trí chiến lược cho các cuộc chiến tranh bảo vệ đất nước. Vì vậy, nghiên cứu vùng văn hoá Đại Từ là một việc làm cần thiết đáng được chú ý.

Hơn năm trăm năm về trước, khởi nghĩa Lam Sơn bùng nổ (1418), Thái Nguyên là một trong những trung tâm kháng chiến chống giặc Minh xâm lược với một dòng họ bốn đời làm phiên trấn Thái Nguyên, cha con Lưu Nhân Chú tổ chức lực lượng kháng chiến ngay tại quê nhà. Ngay từ những ngày đầu kháng chiến người trai yêu nước ấy đã hướng về đất Lam Sơn, tự nguyện đứng dưới lá cờ khởi nghĩa của Lê Lợi. Là một trong những người tham dự Hội thề Lũng Nhai, có mặt ngay từ đầu cuộc khởi nghĩa Lam Sơn chỉ huy trực tiếp nhiều trận đánh lớn của nghĩa quân Lam Sơn, đặc biệt là những trận đánh mang tính chất quyết định thắng lợi của cuộc kháng chiến, Lưu Nhân Chú chứng tỏ bản lĩnh và tài năng một nhà quân sự xuất sắc. Ông có những cống hiến to lớn trong kháng chiến, dẫn tới sự thành lập vương triều nhà Lê, một vương triều thịnh đạt trong lịch sử chế độ phong kiến Việt Nam. Lưu Nhân Chú một danh nhân lịch sử dân tộc, niềm tự hào của quê hương Đại Từ - Thái Nguyên. Danh nhân lịch sử Lưu Nhân Chú đã được người đời đời dặt nên những truyền thuyết đẹp. Đây là hiện tượng văn hoá rất đáng lưu ý, chưa được lưu truyền rộng rãi xứng đáng với vị thế của Lưu Nhân Chú trong lịch sử dân tộc. Vì vậy, chúng tôi đi vào tìm hiểu những truyền thuyết về Lưu Nhân Chú hiện đang được lưu hành ở vùng Đại Từ - Thái Nguyên với mong muốn phần nào làm sáng tỏ vị trí của danh nhân Lưu Nhân Chú trong tâm thức cộng đồng, cả về diện rộng và chiều sâu.

Truyền thuyết và lễ hội vốn có mối quan hệ biện chứng với nhau. Nhờ truyền thuyết, lễ hội bám chặt gốc rễ vào mảnh đất đời sống, trở thành một nhu cầu không thể thiếu trong đời sống tâm linh của con người. Truyền thuyết

là chiếc cầu nối giữa niềm tin, cảm xúc của cộng đồng với tín ngưỡng, phong tục, tập quán. Niềm tin trong truyền thuyết được hiện thực hóa trong lễ hội. Lễ hội giúp truyền thuyết được lưu giữ và có sức lan tỏa rộng rãi. Thông qua việc khảo sát, phân tích các môtip, những đặc điểm nội dung và nghệ thuật cũng như mối quan hệ giữa truyền thuyết về Lưu Nhân Chú với lễ hội núi Văn, núi Võ ở Đại Từ, Thái Nguyên cũng là một đóng góp cho hướng nghiên cứu, giảng dạy văn học dân gian theo tính nguyên hợp.

1.3. Lý do cá nhân

Là một người con của quê hương Đại Từ - Thái Nguyên, người viết mong muốn đóng góp một phần công sức vào việc giữ gìn và phát triển di sản văn hoá dân gian trên quê hương mình. Và tìm hiểu những truyền thuyết về Lưu Nhân Chú trên quê hương Đại Từ là một hoạt động thiết thực giúp tôi có thêm những hiểu biết về văn hoá dân gian địa phương. Từ đó, càng tự hào về vùng quê cách mạng của mình. Đối với một giáo viên Ngữ văn, sinh ra, lớn lên, trưởng thành và công tác trên vùng đất Đại Từ thân yêu, đây là nền tảng vô cùng thuận lợi để tôi giúp học sinh hiểu biết về lịch sử và văn hoá địa phương. Và đặc biệt, việc tìm hiểu chuỗi truyền thuyết về Lưu Nhân Chú có ý nghĩa quan trọng trong hoạt động dạy học văn học dân gian địa phương theo đặc trưng thể loại - gắn với môi trường diễn xướng. Đồng thời, giáo dục học sinh lòng biết ơn, sự ngưỡng mộ tôn kính người anh hùng có công chống giặc ngoại xâm.

2. Lịch sử vấn đề

Lưu Nhân Chú thuộc dòng dõi quý tộc. Theo **Gia phả thực lục** của dòng họ Lưu thì đất Thuận Thượng là do công lao của ông tổ họ Lưu chiêu mộ dân chúng khai sơn, phá thạch mà thành ruộng, thành làng. Họ Lưu ở vùng Thuận Thượng được nhà Trần phong chức tước cho tập thể làm Phụ đạo chính ở đất Thái Nguyên đã bốn đời. Với uy thế chính trị và tiềm lực kinh tế, họ Lưu trở thành

thủ lĩnh, có uy tín bao trùm trong vùng, được dân chúng nương nhờ tin cậy. Đến lượt mình Lưu Nhân Chú cũng đã để lại những dấu ấn nhất định trong lịch sử Việt Nam với cuộc khởi nghĩa Lam Sơn và buổi đầu xây dựng nhà Lê đầu thế kỷ XV. Trong khoảng mười năm khởi nghĩa đánh đuổi giặc Minh xâm lược, Lưu Nhân Chú được chủ tướng Lê Lợi tin cậy, giao cho nhiều trọng trách. Do vậy, cho nên sử sách là nguồn tư liệu đầu tiên ghi chép về thân thế, sự nghiệp của nhân vật này. Sử ghi chép về Lưu Nhân Chú khá rõ, hầu hết nhằm nêu bật vị trí của ông trong mười năm khởi nghĩa chống quân Minh và những năm đầu triều Lê sơ thành lập.

Bộ sách sớm nhất chép về Lưu Nhân Chú là ***Lam Sơn thực lục***. ***Lam Sơn thực lục*** là quyển sách xưa nhất về khởi nghĩa Lam Sơn. Có thể nói đó là nguồn gốc các loại tài liệu lịch sử về cuộc kháng chiến chống Minh trong giai đoạn lịch sử từ 1418 đến 1428. Trong cuốn sách này chép tên ông là Lê Nhân Chú (sau khởi nghĩa Lam Sơn Lưu Nhân Chú được Lê Lợi ban “Quốc tính” họ Lê). Để thống nhất cách gọi chúng tôi đổi thành Lưu Nhân Chú. Chúng tôi thống kê được năm lần, tác giả ***Lam Sơn thực lục*** chép đến tên Lưu Nhân Chú: “*Nước mình vào khoảng năm Hồng Hi tức năm Ất tị (1425)... đêm vua chọn quân tinh nhuệ, phục ở chỗ hiểm. Giặc không ngờ đem hết quân ra. Vua tung phục binh xông ra đánh giặc. Bọn Lê Sát, Lê Vấn, Lê Nhân Chú, Lê Nhân, Lê Chiến, Lê Tôn Hiên, Lê Khôi, Lô Bôi, Lê Văn An đều đua nhau lên trước phá trận giặc. Giặc thua to vỡ chạy [38, tr.45]. “Năm ấy ngày 15 tháng 4... vua bèn chia hai nghìn tinh binh, hai thớt voi, sai bọn cháu ngoại là Lê Lễ, Lê Sát, Lê Bị, Lê Triện, Lê Nhân Chú suốt ngày đi đánh úp thành Tây Đô [38, tr.45]. “Lại sai bọn Lê Nhân Chú, Lê Bị đem hơn ba nghìn quân Thanh Hoá và hai thớt voi ra các lộ Khái Châu, Thượng Hồng, Hạ Hồng, Bắc Giang, Lạng Giang để cắt đường viện binh từ phía Khâu Ôn” [38, tr.49]. “Năm Đinh mùi (1427)... liền sai bọn Lê Nhân Chú, Lê Sát, Lê Thu, Lê Lĩnh,*

Lê Luận đem một vạn tinh binh và năm thớt voi ở ải Chi Lăng để chờ" [38, tr.53]. "*Bọn Sái, Chú, Lý Lai đưa các tướng cả tung binh ra đánh. Giặc lại thua to*" [38, tr.54], "*Khi quân giặc giải hoà... vua kiên quyết từ chối không cho, sai bọn Lê Hối, Lê Vấn, Lê Khôi đem ba nghìn quân và bốn thớt voi cùng với bọn Sái, Lý, Nhân Chú, Văn An tiến đánh*" [38, tr.54]. Qua thống kê, chúng tôi thấy ở bộ sách này khi chép đến Lưu Nhân Chú là gắn liền tên tuổi của ông với những trận đánh mà kết quả đều chiến thắng vang dội của nghĩa quân Lam Sơn.

Bên cạnh **Lam Sơn thực lục**, còn một tài liệu gốc nữa về khởi nghĩa Lam Sơn, có ghi chép về Lưu Nhân Chú là **Bài văn hội thề**. Đây là bài văn do Nguyễn Trãi soạn thảo để làm văn bản ký kết chính thức giữa Lê Lợi và Vương Thông tại lễ hội thề diễn ra ở phía nam thành Đông Quan vào ngày 22 tháng 11 năm Đinh Mùi (1427), bản chép "*Tôi là đại đầu mục nước An Nam tên là Lê Lợi và bọn Trần Văn Hãn, Lê Nhân Chú, Lê Vấn, Trần Ngân... cùng với...*" [62, tr.281]. Trong số đại biểu của phái đoàn nghĩa quân Lam Sơn, ngoài vị chủ tướng Lê Lợi, chúng ta còn thấy Lưu Nhân Chú đứng hàng thứ hai chỉ sau Trần Văn Hãn.

Bộ chính sử của nhà Lê là **Đại Việt sử ký toàn thư** cũng chép nhiều sự kiện liên quan đến Lưu Nhân Chú. Trong bộ sách có những ghi chép về Lưu Nhân Chú trùng với **Lam Sơn thực lục**. Song có một sự kiện quan trọng về danh tướng này là ông được phong chức Đại tư mã. Theo quan chiếu của triều Lê, chức quan Đại tư mã chịu trách nhiệm phụ trách toàn thể quân đội lúc bấy giờ, sách viết: "*Tháng 6 năm Đinh mùi (1427), lấy thông hầu Lưu Nhân Chú làm hành quân đốc quản, Nhập nội Đại tư mã, Lĩnh tiền hậu tả hữu trí vệ, kiêm trị tân vệ quân sự*" [62, tr.283].

Lam Sơn thực lục và **Đại Việt sử ký toàn thư**, mặc dù đã chép khá kỹ về hành trạng của Lưu Nhân Chú, nhưng bỏ qua nhiều sự kiện quan trọng liên quan tới thân thế, sự nghiệp và cả cái chết của ông. Những khiếm khuyết của